

положення. На основі писемних джерел робиться висновок, що палацовий комплекс в урочищі Двір належав литовському феодалові Немиру.

Шостий розділ присвячено з'ясуванню відносин Бакоти з іншими західноукраїнськими землями XII—XVII ст. Наприклад, описуються стосунки бакітських намісників з Болохівською землею та їх князями в часи правління Данила Галицького та його нащадків. З XIV ст. Бакота втрачає міський статус і стає власністю польського магната Потоцького.

Завершуючи розгляд нової книги І. Винокура та П. А. Горішного, слід відзначити, що вона підсумовує всі відомості з історії Бакоти та її округи, що існують нині. Переоцінити цю працю неможливо, хоча не з усіма твердженнями авторів можна погодитися. Хотілося б, наприклад, розширити сюжет про міський центр, а ототожнення пам'яток в урочищі Скельки з центром Бакота нам уявляється спірним. Та попри це, вважаємо, що українська історія збагатилася ще одним капітальним дослідженням.

В. І. ЯКУБОВСЬКИЙ (Кам'янець-Подільський)

М. В. Коваль

УКРАЇНА: 1939—1945.

МАЛОВІДОМІ І НЕПРОЧИТАНІ СТОРІНКИ ІСТОРІЇ

К., 1995. — 201 с.

У рамках складних і не завжди однозначних процесів демократизації суспільства незалежної України є назрілим правдиве і водночас наукове підсумування історичного шляху українського народу. Історіографія минулого періоду, на жаль, залишила сучасникам важку спадщину: численні перекручення і збочення, прогалини і міфологізацію. Це сумні результати заідеологізованості та заполітизованості історичних знань у будь-якій їх формі. Особливих деформацій зазнали ключові проблеми і найвідповідальніші періоди вітчизняної історії, до числа яких слід віднести період війни Радянського Союзу проти фашистської агресії, війни, у якій особливі місце і роль належали Україні та її народам.

Широке і повсюдне відзначення 50-річчя вигнання фашистів з України і 50-річчя Перемоги стали приводом і водночас підставою для переосмислення у світлі нової інформації й сучасних бачень цілого ряду в силу різних причин затемнених, перекручених і навіть вигаданих сторінок цієї незмірно трагічної і водночас героїчної епопеї українського народу.

Серед книжкових новинок з названої тематики увагу привертає видана минулого року монографічна праця М. В. Ковалю «Україна: 1939—1945». Особливість її полягає у тому, що автор не ставить метою системно і в повному обсязі висвітлити історію України цього періоду. Мета книги інша: на базі найновіших, не відомих до останнього часу джерел — документів, почерпнутих з розтаємнених архівних фондів, праць зарубіжних істориків, котрі нещодавно стали надбанням вітчизняних істориків, розкрити саме ті явища, події та епізоди трагедії і подвигу народу у війні, що можуть бути визначені як невідомі, чи маловідомі, чи нез'ясовані в історіографії. Сам по собі такий задум є новаторським, пошуковським і, власне кажучи, відповідає духу й вимогам нашого перехідного, переломного часу.

Утверджуючи нові сучасні бачення в історіографії періоду другої світової війни, М. В. Коваль насамперед спинився на ґрунтовному розгляді основних тенденцій у працях істориків радянського періоду. Небезпідставно стверджує він, що, по суті, вся радянська історіографія, навіть останнього десятиріччя існування в Україні тоталітаризму, базувалася на сталінських постулатах і тлумаченнях, метою яких було приховувати від народу прав-

ду історії. Невдачі, поразки, прорахунки і вади, які не з вини народу зробили для нього війну проти фашистської Німеччини надто затяжною, неймовірно кровопролитною і вкрай виснажливою, ранс чи пізно повинні бути осмислені і обнародовані.

Здається, автор рецензованої монографії правий, вважаючи, що є всі підстави створювати нову історіографію з теми «Україна в другій світовій війні». І така історіографія має відповідати нормам і запитам демократичного суспільства. Вона не повинна базуватися на тій чи іншій ідеології і не може бути орієнтована на партійно-політичні пристрасті. При цьому М. Коваль не заперечує певних здобутків і радянської історіографії, адже вона в принципі була спрямована на уславлення подвигу народу в ім'я врятування Батьківщини і навіть сприяла, певним чином, вихованню у підростаючих поколінь патріотичних почуттів. З цим, очевидно, важко не погодитися. Але не можна заперечити і того, що, по суті, кожна проблема, тема потребує утвердження з позицій історичної правди. Саме такий підхід і характерний при розгляді конкретних питань, окреслених у рецензованій монографії як «непрочитані і маловідомі сторінки» історії України періоду другої світової війни. Усього цих проблем і «сторінок» — двадцять.

Значну увагу приділено у монографії з'ясуванню такої кардинальної і вельми «хворобливої» проблеми, котра й понині хвилює і дослідників і навіть багатьох людей, далеких від історичної науки, як пошук відповіді на запитання: як могло статися, що країна, яка більше двадцяти років посилено готувалася до відсічі ворожій агресії, зустріла її у стані неготовності, а Червона армія не змогла дати належної відсічі ворогові? Автор, ґрунтовно вивчивши відповідні вірогідні джерела, зваживши різні підходи і точки зору, дає власне тлумачення порушеної проблеми. При цьому намагається зберегти об'єктивність, бережно ставиться до пам'яті героїв і жертв першого, вкрай невдалого періоду війни. Але, як нам здається, у розповіді нерідко спостерігається дисбаланс між героїчним і трагічним на користь останнього.

Позитивним є те, що в рецензованій праці не обійдено і гострополемічних питань, що постали останнім часом як в історіографії, так і в періодичній пресі. Це, наприклад, пресловута версія превентивної війни Німеччини проти Радянського Союзу, що її вперше «пустив по світу» А. Гітлер і яка мусується у відомих працях Віктора Суворова («Криголам» та ін.). М. В. Коваль однозначно ставить під сумнів цю версію, даючи їй належну оцінку з позицій фахівця української історії. І, як нам уявляється, позиція і міркування українського автора мають набагато більш ґрунтовну наукову базу і є переконливими.

Серед інших гострополемічних тем, порушених у монографії «Україна: 1939—1945», привертають увагу міркування автора щодо новітніх тлумачень подій, що відбувалися в Україні в 1943—1944 рр. і мають традиційне науково обґрунтоване і відповідне історичній правді визначення як визволення її території Червоною армією. Зазначивши, що останнім часом це визволення тлумачиться як «окупація» території України радянськими військами, М. Коваль дає своє розуміння цього питання. І, судячи з аргументації, з його точкою зору слід погодитися — радянські воїни, серед яких було багато українців, не могли окупувати власну територію. На жаль, автор не підкріпив цю тезу численними статистичними даними.

Книга містить багато роздумів, пошуків відповіді на складні, нез'ясовані до кінця питання. У цьому контексті важливим для поглибленого пізнання історії України є виділення такої теми М. Ковалем, як «Воєнно-політичний український фактор другої світової війни». З цілковитою підставою він доводить, що українська, як у цілому південна, ділянка радянсько-німецького фронту була центральною, вирішальною принаймні до кінця 1944 р. не тільки на цьому фронті, а й взагалі на європейському театрі воєнних дій.

Не уникає автор і так до кінця і не з'ясованих, але вельми злободенних, пекучих питань вітчизняної історії періоду другої світової війни. Спеціальну увагу приділено, наприклад, ролі і місцю Організації українських націоналістів у визвольному русі в західних областях України у 1939—

1945 рр. Деякі міркування, можливо, і не безспірні, але вони мають право на існування і спонукають до поглибленого вивчення цієї вельми хворобливої проблеми.

В усякому разі з цілковитою підставою, на наш погляд, М. Коваль вважає, що національно-визвольний рух на заході республіки був за своїм характером народним, масовим (наведено відповідну статистику). Водночас автор пропонує свій погляд на відносини між повстанською масою і керівною верхівкою, вважаючи, що тотожності між ними немає. Така точка зору, як нам здається, відкриває можливості для пошуку зважених, компромісних історіографічних і політичних оцінок.

Більшу ясність вносить М. Коваль і в розкриття вкрай складної, трагічної ситуації в Західній Україні після вигнання з її території фашистських загарбників. У книзі наведено досить вагомий свідчення того, що сталінська політика у цьому регіоні, уповання на силові, примусові методи стала причиною поглиблення кризи, що виливалася у всенародне бідкування, оскільки у протистояння радянській владі у відповідь на дії берлінської держбезпеки ОУН втягнула практично все населення. Реальної ж перспективи, історичних умов для реалізації ідеї державної самостійності України в той час не було. У кінцевому рахунку потерпала неймовірно людність західноукраїнського регіону. Нам уявляється, що ця історична ситуація потребує поглибленого вивчення з широким використанням новонабутих джерел і сучасних досягнень історіографії.

Не менш цікаві документи, цифри, міркування наведено у рецензованій книзі при висвітленні інших актуальних проблем, зокрема таких, як міжнародні відносини в Україні у період війни, реагування українського суспільства на прихід нацистських загарбників та запровадження окупаційного режиму, прорахунки і вади в створенні антифашистського підпілля та організації партизанської боротьби у тилу ворога. Автор, наприклад, доводить, що справжніми ініціаторами й організаторами цієї боротьби були військовослужбовці Червоної армії, показує, що історія підпілля у літературі подавалася надто спрощено, без розкриття об'єктивних та суб'єктивних труднощів. Такий же поверховий підхід характерний був і до наукового розкриття джерел перемоги Радянського Союзу у війні.

У своїй праці М. Коваль, відійшовши від традиційних, догматичних нерідко, пояснень складних суспільних процесів, робить спробу проаналізувати механізм безперервної роботи воєнно-промислового комплексу, заново, по суті, створеного в перші роки війни, і роль у цьому української економіки та спеціалістів народного господарства з України. Цікавою є, зокрема, характеристика у рецензованій монографії ролі командно-адміністративної системи в екстремальній ситуації воєнного часу. Її не оцінено односторонньо негативно, як це нині зустрічається в літературі. Але правдиво, із залученням нових переконливих фактів, показано відчутні вади цієї системи і, передусім, тенденцію до необґрунтованих репресій щодо населення, схильність до морально-психологічних утисків.

Цінність праці М. В. Ковалю «Україна: 1939—1945» не тільки у тому, що побудована вона на свіжому матеріалі і ставить по-новому назрілі і не розкриті питання, а й у тому, що в ній автор не уникає складних або невідомих сюжетів, навпаки, не замовчує, а порушує їх, прагне пояснювати, міркувати. У цьому, на наш погляд, полягає його новаторський пошук. Подібні праці орієнтують авторів на проблемне розкриття тих чи інших тем, спонукають до роздумів, зважених оцінок.

Звичайно, у рецензованій праці охоплено далеко не всі «маловідомі і напрочитані» теми, сюжети і питання історії України періоду другої світової війни. Роботу у цьому напрямі слід продовжити тою мірою, якою необхідна нова вітчизняна історіографія історії України періоду другої світової війни. І рецензована праця є першим і вагомим вкладом у створення такої історіографії.

О. О. СУШКО (Київ), М. Ю. ВИГОВСЬКИЙ (Київ)